

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Ще з часів стародавньої Греції (в умовах рабовласницького суспільства) виникли і почали розвиватися ідеї гуманізму. В історії освіти поняття "гуманізм" – не є новим. Цим словом Цицерон визначав "ідеальну грецьку освіту, образ думок, достойний людського життя" [2. С.169]. Він ототожнював поняття "гуманізм" з "вищою освітою", "духовною культурою", яку мала здобувати грецька знать. Така освіта була обов'язковою саме для вельможного панства. З часом гуманною людиною стали називати ту особистість, яка відносилася дружельно і справедливо до будь-якої іншої людини. Декілька пізніше зміст поняття "гуманізм" звужився й був зведений до гуманізації шкільної освіти.

У період Середньовіччя гуманізм "відступив" перед церковним ідеалом особистості і повернувся до нього вже в епоху Відродження (період "Ренесансу"). Суспільства різних країн боролися за духовне звільнення особистості – людина стає центром уваги (людство повернулося до античного ідеалу освіти).

У XV столітті людей, які займалися розповсюдженням античних зразків освіти в різних країнах (Італія, Франція, Англія, Нідерланди) почали називати гуманістами. Поняття "гуманізм" ототожнювали з людяністю, людинолюбністю.

З появою капіталістичного устрою суспільства про гуманізм у педагогічній практиці майже забули. Проте попередня епоха Відродження пов'язана з достатньо глибокою розробкою проблеми гуманістичного виховання молоді. Було визнано, що людина, яка вихована гуманістично, має бути: всебічно розвинутою; соціально активною; з притаманним їй почуттям власної гідності; правдивою; справедливою; високо моральною; доброю і чесною; розумною; патріотом та інтернаціоналістом; душевно стійкою; ініціативно діяльною; фізично досконалою, здоровою; працелюбною, чесною, милосердною тощо. Не важко помітити, що ні одна з названих якостей особистості не може бути не визнаною і сьогодні як якість актуальна і соціально цінна. Багато з перерахованих рис і якостей дійшли до нас зі стародавніх часів, але "людська вартість" їх була підтверджена просвітителями епохи Відродження.

Значна кількість відомих поетів, письменників, просвітителів, педагогів-практиків і вчених, філософів, психологів, всіх тих, хто звертався в різні часи до проблем виховання підрастаючого покоління, підкреслювали важливість реалізації в процесах виховання принципу народності. Стверджувалося, що кожна людина є часткою певною нації і тому виховання має ґрунтуватися на соціально цінних рисах народу і починати формування моральних якостей необхідно з дитячого віку.

Поруч з цим почали актуалізуватися проблеми вільного виховання дітей.

Людвіг Гурлітт (1855-1931 рр.) – німецький педагог (представник і прибічник теорії вільного виховання, який багато років працював у класичних гімназіях) дійшов думки “про невідповідність існуючої системи шкільного виховання потребам розвитку особистості” [1. С.241]. Виступаючи з критикою змісту і методів навчання в школах (зокрема в гімназіях), відмічав, що в закладах необґрунтовано приділяють переважно увагу стародавнім мовам та історії; орієнтують гімназистів на здачу іспитів. Він вважав головними вадами виховання – авторитаризм учителів. На погляд Л.Гурлітта, більш важливим в процесі виховання повинні бути: організація спортивних ігор, прогулянки на природі, бесіди на вільні теми тощо. Виховувати необхідно, зауважував педагог, насамперед, розумну дисципліну, незалежність суджень, думок; розвиток волі. Підкреслював важливість ручної ремісничої праці та естетичного творчого виховання школярів.

Випускники сучасних вітчизняних загальноосвітніх шкіл, що вступають сьогодні у вузи, мають вже стійко сформовані шкідливі звички (особливо з числа тих, хто прийшов навчатися за контрактом). Особливо хвилюють вчинки деяких студентів. Як розібратися, що стоїть за поведінкою та окремими вчинками студента? Його переконання керують ними чи “дипломатичне” пристосування до певної ситуації? Як проходив його інтелектуальний, фізичний та соціальний розвиток в школі? Чому, вивчаючи інтереси і потреби студентів першого курсу університету, ми стикаємося з: певною байдужістю їх до пізнавальної діяльності; відсутністю уміння працювати самостійно; несформованою потребою в розширенні кола читання (будь-якої літератури); відсутністю бажання читати наукові статті і таке інше.

З фізичним розвитком – ще складніше, оскільки за результатами досліджень вчених проблем фізичного виховання шкільної молоді зроблені висновки, що абсолютна більшість випускників шкіл вже хворі різними хворобами або мають значні відхилення від нормального стану здоров'я відповідно до існуючих показників соматичного стану здорової людини певного віку.

Не менш складно здійснюється процес соціального становлення особистості школяра. Сучасне суспільство збентежено негативним характером соціалізації значної кількості учнів як сільських, так і міських загальноосвітніх шкіл. Розповсюджується паління, яке не важко помітити, спостерігаючи за поведінкою студентів першого курсу університету, що приходять до вузу з цієї вже стійко сформованою шкідливою звичкою. Певна частина учнів основної і старшої школи пропускають заняття, тікають із сім'ї, “бомжують”, стають токсикоманами і наркоманами. Дівчата займаються проституцією навіть у ранньому шкільному віці (дані наводяться у дослідженні С.О.Шевченко), зростає кримінальність серед молоді шкільного віку.

Проте з цими соціальними явищами не можна миритися. Проблема соціалізації молоді стає настільки гостро актуальною, що для розв'язання її

потрібна значна увага вчених і практиків вітчизняної системи освіти.

Відомо, що розвиток особистості передбачає її психічне (розумове, інтелектуальне), фізичне (фізіологічне, біологічне) та соціальне становлення, але кожне з них має свої особливості, які не можна не враховувати в системах навчання і виховання.

Як це не сумно констатувати, але результати шкільної освіти в традиційних загальноосвітніх школах не радують суспільство результатами виховання молоді. Безумовно йдеться не про всіх школярів, але кількість їх зростає, тому педагогічна наука і практика повинні виявляти і науково обґрунтувати шляхи успішної реалізації принципів перебудови сучасної вітчизняної освіти на засадах гуманізації.

У 20-му столітті (кінець 50-их - початок 60-их років) у США офіційно виникає новий напрямок у педагогічній теорії і практиці, що здобув назву "Гуманістична педагогіка".

Відомо, що "центр гуманістичної педагогіки" – це положення про спрямовану увагу на учня (виховання), який визнається унікальною цілісною особистістю і який прагне до самоактуалізації, тобто до максимальної реалізації своїх власних можливостей.

Згідно положень гуманістичної педагогіки, співпраця вчителя і учня (вихователя і вихованця) має створити такі умови, за яких учень завжди "відкритий" до нового досвіду, здібний на вільний вибір в різних життєвих ситуаціях. Досягнення особистістю таких якостей визнається у гуманістичній педагогіці головною метою виховання (на відміну від давно існуючої традиційної педагогіки). Тобто завдання гуманістичної педагогіки полягають у сприянні становленню та вдосконаленню якостей особистості. Відмічається, що школа "в гуманістичній педагогіці покликана сприяти створенню умов, за яких досягається усвідомлення і реалізація дитиною своїх потреб та інтересів" [1. С.239].

Процес гуманістичного виховання передбачає, що учень має право на:

- помилки;
- вільний творчий пошук;
- довіру і відкритість у спілкуванні;
- усвідомлення особистісної значимості знань для його майбутнього життя;
- позитивну емоційну атмосферу спілкування з однолітками і дорослими;
- усвідомлення своїх здібностей і можливостей у різних видах діяльності;
- усвідомлення соціальних загальнолюдських цінностей і сприйняття їх як власних;
- поєднання навчання зі сферою емоційних потреб, тощо.

В системі гуманістичного навчання і виховання (згідно положень гуманістичної педагогіки) зміст співпраці вчителя і учня базується на певних функціях педагога, який повинен:

-стимулювати діяльність учня не оцінкою або покаранням, а щирoserдною зацікавленістю в його успіхах;

-довіряти учню і сприймати його таким, яким він є;

-уміти "стати на місце учня", жити його особистісними проблемами, щиро співпереживати його невдачам;

-проявляти щирість і відкритість завжди; вміти показати і діями довести учню, що педагог дійсно відкритий, і учень має повірити педагогу (тільки за такої умови учень сам стане щирим і довірливим);

-використовувати активні методи навчання (дискусії, ігри, театралізацію, методи індивідуальних і групових проєктів тощо).

У всіх сучасних законодавчих документах про освіту в Україні підкреслюється важливість перебудови її на засадах гуманізації та гуманітаризації, пріоритету загальнолюдських цінностей.

Положення гуманістичної педагогіки використовуються сьогодні в освіті майже всіх країн. Принцип гуманізації в освіті, навчанні, вихованні є одним із провідних і в освіті України. Спираючись на вимоги цього принципу у вітчизняній освіті інтенсивно розробляється теорія особистісно-орієнтованого підходу. Сама назва даної теорії стверджує, що головним в ній є особистісний підхід. Проте вчені доводять, що особистісний підхід може здійснювати тільки той педагог, який сам є особистістю. Такий педагог вміє будувати свою взаємодію з учнями у формі діалогу. Не можна не погодитися з таким твердженням: "Стосунки між педагогом і вихованцем в силу різного віку, досвіду, соціальних ролей ніколи не можуть бути абсолютно рівними. Рівність обов'язково має проявлятися у виявленні педагогом почуття щирості по відношенню до вихованця" [1. С.522]. Особистісний підхід базується на тому, що педагог, який щиро відкриває свої почуття дитині (підлітку, юнаку), обов'язково зустрине відкритість учня і, завдяки цьому, буде сприяти його розвитку і збагачувати себе як інтелектуально, так і морально. Учені доводять, що саме особистісно-орієнтований підхід ефективно впливає на розвиток рефлексії та саморегуляції, виховує почуття власної гідності, відповідальності, поваги до друзів і дорослих.

Як зауважує Г.К.Селевко: "Особистісно-зорієнтовані технології представляють собою утілення гуманістичної філософії, психології і педагогіки" [3. С.39]. Основну мету особистісно-орієнтованого підходу в освіті дослідник розглядає з позицій гуманістичної педагогіки Заходу і відмічає, що технології особистісної орієнтації безпосередньо пов'язані з пошуком методів навчання і виховання, які відповідають індивідуальним особливостям кожної дитини. Проте сучасним педагогам для оволодіння такими технологіями необхідно навчитися використовувати спеціальні психодіагностики, ефективні засоби навчання, перебудовувати зміст освіти, володіти комп'ютерами і таке інше.

Саме в особистісно-орієнтованих технологіях навчання і виховання, побудованих на гуманістичних засадах педагог реально створює атмосферу

щирої любові, турботи, співпраці, сприяють розвитку творчих здібностей школярів та їх самоактуалізації.

Реалізація завдань гуманістичного виховання у будь-яких гуманістичних технологіях неможлива за межами "педагогіки співпраці", основне положення якої – "перехід від педагогіки вимог до педагогіки стосунків" [3. С.40]. В положеннях "Концепції педагогіки співпраці" поняття "співпраця" розглядається як спільна розвиваюча співпраця дорослих і дітей, тобто суб'єктивно-об'єктивні стосунки педагога і учня мають стати суб'єктивно-суб'єктивними. Співпраця має реалізуватися у спільній життєдіяльності шкільного (або класного) колективу. Якщо шкільний педагогічний і учнівський колективи функціонують на засадах співпраці, то вона має здійснюватися у всіх видах стосунків, які б за змістом вони не були.

Не менш гострою проблемою у сучасному суспільстві є формування соціально зрілої особистості. Досліджуючи цю проблему, В.В.Радул відмічає, що у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі майже у всіх "концепціях теоретичної моделі особистості, моделі визнаються багатомірними. У кожному випадку особистість характеризується наявністю різноманітних властивостей" [4. С.3]. Учений зауважує, що людина не просте відтворення соціального оточення, оскільки кожна людина – індивідуальна. Проте особистісні властивості відбиваються в соціальних якостях людей і тільки "аналіз відносин "особистість – суспільство" дозволяє розкрити основні властивості людини як особистості" [4. С.4]. Цінною, на наш погляд, є думка В.В.Радула про те, що вивчення будь-якої особистості повинно мати безпосередній зв'язок з дослідженням особливостей її розвитку, але необхідно аналізувати не тільки те, "як вона привласнює соціальний досвід і залучається до життя суспільства, але і зміст її оригінального (ціннісного) внеску, що збагачує це життя" [4. С.4-5].

Оцінити себе саме з таких позицій студенти, на жаль, не можуть. В.В.Радул зауважує, що характеристикою цілісного розвитку особистості можна розглядати соціальну зрілість. Необхідно відмітити, що останнє поняття (тобто "соціальна зрілість") практично пов'язано із соціалізацією особистості, її індивідуалізацією. Відомо, що соціально зріла людина – це особистість, яка готова (психічно, фізіологічно і соціально): активно і відповідально працювати; створити свою сім'ю і відповідати за виховання дітей; продовжувати освіту; займатися самоосвітою і самовдосконаленням; бути благодійним і милосердним; бути готовим (у разі необхідності) захищати свою країну; поважати людей праці і мати власні ціннісні орієнтації. Інтереси людини, її потреби і ціннісні орієнтації є тими мотивами, які притаманні соціально зрілій людині.

Розвиток особистості майбутнього вчителя пов'язаний з тим положенням, що як педагог – це вже людина соціально зріла, але вона набуває спеціальних професійних знань і у майбутньому повинна мати високий кваліфікаційний

рівень підготовки (найважливіша вимога в умовах перебудови вітчизняної освіти). Ефективний розвиток особистості студента відбувається при навчанні його в системі сучасних інтенсивних технологій.

Вважаємо за доцільне зупинитися на сугестивній технології, яка є мало поширеною, але визнається науковцями найбільш ефективною (достатньо широко використовується у високорозвинених країнах). Як відмічає Л.В.Тарасова: "Сугестотологія є одним із базисних наукових напрямів, теоретичні та експериментальні положення якого формують сугестивну частину педагогіки"[5. С.215]. Саме сугестивна технологія є засобом психологічного впливу на колектив, який навчається. Доведено, що сугестивна технологія розширює пізнавальні і репродуктивні можливості особистості, сприяє особистісному розвитку. Л.В.Тарасова стверджує, що ефективність сугестивної технології перевищує всі відомі інтенсивні технології навчання. Студенти повинні оволодіти даною технологією з метою її використання у своїй майбутній професії. Ця технологія потребує розгляду в окремій статті, але вважаємо за доцільне відмітити, що саме сугестивна педагогіка дозволяє динамічно розвивати психічні процеси людини.

Особливої уваги потребує соціально-емоційний розвиток особистості. Досліджуючи цю проблему, О.Л.Кононко наголошує, що активний і моральний розвиток особистості необхідно починати з раннього віку, оскільки "мораль є одним з основних способів регуляції дій людини в суспільстві за допомогою норм" [6. С.100]. В моральних нормах закладені ідеали добра і зла, справедливого спілкування, добродійної праці. Але навіть у студентському віці, коли рівень морального розвитку особистості має бути вже достатньо високим, ми стикаємось з відсутністю розуміння певною частиною студентів елементарних норм морального спілкування.

Таким чином, перед педагогами-практиками і науковцями стоїть одна із найактуальніших педагогічних проблем сучасності: інтелектуальний, фізіологічний та соціальний розвиток особистості, що характеризує процеси її самоактуалізації, соціалізації та успішного формування соціально зрілої людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Российская педагогическая энциклопедия: В двух томах / Глав. ред. В.В.Давыдов. – М.: Большая российская энциклопедия, 1993. – Т.1. – 608 с.
2. Словарь античности / Ответст. ред. В.И.Кузищин. – М.: Прогресс, 1989. – 704 с. (перевод с немецкого).
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
4. Радул В.В., Михайлов О.В., Краснощок І.П., Кушнір В.А. Соціально-професійне становлення особистості / За ред. В.В. Радула. – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ "Імекс ЛТД", 2002. – 263 с.
5. Освітні технології / За ред. О.М.Пехоти. – К.: "А.С.К.", 2001. – 256 с.
6. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). – К.: Освіта, 1998. – 255 с.